

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Ийменская средняя общеобразовательная школа
Дзун-Хемчикского района РТ

Рассмотрено Руководитель методического объединения начальных классов _____/Монгуш Л.Б/ Протокол № ____ от « » _____ 2022г	Согласовано Заместитель директора по УВР _____/Ондар А.М./ от « » _____ 2022г	Утверждаю Директор школы _____/Тюлюш Д.Б./ Приказ № ____ от « » _____ 2022г
--	--	--

Рабочая программа по литературному чтению
на родном (тувинском) языке
для 2 класса

Составитель программы:
Монгуш Людмила Байыртыевна

2022

Тайылбыр бижик

Тыва уругларны шын, кижизиг, эртем-билиглиг кижилер кылдыр ооредири – амгы уенин школаларыны эн-не кол сорулгаларынын бирээзи. Ужук-бижик номчуп билип эгелээринин эн-не кол дозу- эге класстар. 7-10 харлыынга чедир уругтун чугаа-домаанын ангы-ангы хевирлеринин (бижимел чугаа, номчулга, дыннап билири) сайзыраарынга таарымчалыг уези. Ынчангаш тыва литературлуг номчулга эге школага чугула эртемнернин бирээзи. Бердинген программа 2-4-ку класстарнын уругларынга таарыштыр кылдынган."Литературлуг номчулга" номунда кирип турар чогаалдар программага дууштур темалар аайы-биле болуктей бердинген. Эге класстарнын чечен чогаал номчулганынын программасы чечен эстетиктиг болгаш литература шинчилелдиг принциптерге даянмышаан, оон ундезилеттинген болгаш проблема-тематиктиг принципке чагыртып турар. Ынчангаш эге школанын 2-4 класстарынын класс бурузунде ол-ла темалар катаптап кирип турар. Ынчалза-даа олар анаа-ла катаптап турар эвес, а уругларнын назы-хары улгадып, чувени шингээдип алырынын болгаш билиинин, деннели бедээни-биле чергелештир чогаалдарнын хемчээли, утказы болгаш дылдын уран-чечен аргалары чоорту нарыыдап, чаа чуулдер-биле немежип бар чыдар. Чижээлээрге, 2-ги класска чылдын уелеринде бойдустун онзагай демдектеринин дугайында уругларнын алган билиглери 3-ку класска улам ханылаар болгаш тодараттынып, делгемчиир. Номчуур чогаалдарнын хемчээли улгадып, дыл-домаа, ооредилге-кижизидилгелиг ужур-утказы, чогаалдарны сайгарар негелделери улам нарыыдап оар дээш оон-даа оске.

Базистиг программада эртемнин туружу

«2-4 класстарга номчулга программасы» ооредилге планын езугаар 2-4 класстарга номчулга болгаш чугаа сайзырадылганы 2 шак. Чылда 68 шак.

ЧЕЧЕН-ЭСТЕТИКТИГ ПРИНЦИП

Чечен-эстетиктиг принциптин негелдезин езугаар уругларныц ооренир ужурлуг чогаалдарынын санынга программаже колдуунда чечен чогаалдын бедик шынарлыг улегерин (созуглелдерин) киирип, оларныц шилилгезин шын тодарадыры негеттинер. Чогаалдын чугле сонuurганчыг утказын билиндирип, ооредиглиг, солун созуглелдерни номчуп бээри-биле кызыгаарланып болбас. Долгандыр турар хурээлелдин байлаан, оон чажыттарын коргузуп турар уран-чечен аргаларын болгаш кижилер аразында харылзааларнын байын коргузуп турар дээди, чараш сеткилдерни оттуруп, амыдыралда онза, чараш чуулдерни эскерип база танып-билип алырын, чуртталгага ажы-толдун бот-хамаарылганын хевирлээри чугула.

Чечен (уран) чогаалдары уругларны номчулгага ынак, бугу-ле чараш чуулге хандыкшылдыг, ону шын унелеп билир кылдыр чанчыктырар ужурлуг. Чечен-эстетиктиг принцип уран чуулдун аразында харылзааларны идепкейлиг тургузарын тодаргайлаар **болгаш** ону быжыглаарынын аргаларын баш удур айтыр.

ЛИТЕРАТУРА ШИНЧИЛЕЛДИГ ПРИНЦИП

Литература шинчилелдиг принциптернин негелделерин езугаар уругларны эге школадан эгелеп чечен чогаалдын будуш-шынарынын эн **онзагай талаларын**, ону илередип турар кол уран аргаларын бодууну-биле таныштырар. Кандыг-даа чогаалды сайгарып турар уеде овур-хевир бирги черде турар дээрзин сагындырбышаан, созуглелдин (чогаалдыцнутказын шын шицгээттирерин принцип негеп турар.

Авторнун идеялары, бодалдары, сагыш-сеткили чечен овор-хевирни дамчыштыр илереттинер. Чечен овор-хевирни тургузарынын кол чепсээ болгаш ону шын медереп билип алырының кол аргазы сос болур. Чечен чогаалга сос тодаргай уткага (ону чугаа азы сезуглелдин узундузунден билип алыр) чагыртыр болгаш ол чогаалдын утказындан, оон ында кирген бугу-ле овор-хевирлиг системазындан ангыланып шыдавас. Бо талазы-биле литература шинчилелдиг принцип мурнунда турганы — свету чогаалдан, овор-хевирден ангылай коруп турган лингвистиктиг сайгарылганын принциптинге удурланышкак.

Чогаал сайгарылгазынын уезинде состу тускайлап коор чорукту болдурбас. Чогаалдын чечен овор-хевирлиг системазында ону долдуруп чоруур боттук кезектер, бодалдар, ужур-уткалар, харын-даа оларга хамаарылга чок состерни домактар-биле харылзаалыг кылдыр сайгарар.

Чогаалдан "ушта тырттынган" ангы-ангы чурумалдыг кезектер ап, оларны уругларга сайгарар кылдыр бээр чорукту эге класстарга болдурбас.

Чечен чогаалды эпитеттер, деннелгелер, метафоралар болгаш дылдын оске-даа чурумалдыг уран аргаларын мооннеп чыып кааны кылдыр коруп болбас. Эге школага дылдын чурумалдыг уран аргаларынын сайгарылгазы бердинген чогаалдын утказынга дууштур чоруттунар болгаш уругларның чогаалды ханы билип, ында кирген овор-хевирни долу, четче сактып алырынга дузалаар.

Литература шинчилелдиг принцип номчулга номнарынче янзы-буру темалыг болгаш утка-шынарлыг чогаалдарны кииреринин аргазын берип турар. Программа езугаар сумелеп турар чогаалдарнын жанрлары база хой янзы: тоолдар, тоолчургу чугаалар, мифтер, тывызыктар, улегер домактар, дурген-чугаалар, кожамыктар, улустун ырлары, шулуктер, шиилер, чечен чугаалар.

Бо принцип номчулга болгаш чогаал сайгарылгазынын уезинде чогаалдын темазын, идеязын композициязын, уран-чечен аргаларын база оске-даа чугула нарын айтырыгларны таарыштыр чугаалажырынын, ону уругларга чоорту билиндиреринин угланышкынын берип турар.

НОМЧУЛГА ПРОГРАММАЗЫНЫН ТУРГУЗУУ БОЛГАШ КОЛ-КОЛ СОРУЛГАЛАРЫ

Номчулга программаны дорт кезектен тургустунган:

- 1) номчулганын тематиказы;
- 2) класстан дашкаар номчулга;
- 3) номчулга талазы-биле алган билиглери, чанчылдары болгаш мергежилдери;
- 4) чогаалдарнын хевирлери-биле (жанрлары) практиктиг таныжылга.

Класска-даа, класстан дашкаар-даа номчуур чогаалдарнын данзызын программада киирбээн, чугле оларнын чижек тематиказын болгаш анаа киирер айтырыгларнын кыска тайылбырын (аннотациязын) класстар аайы-биле сумелеп киирген. Ынчангаш моон сонгаар ооредилге номнарынын ("Торээн чугаа" номнарынын) авторлары кайы класска кандыг тодаргай чогаалдарны киирерин боттары хостуг шилип алыр аргалыг.

Чамдык кол темалар класс бурузунун программазында бар. Ынчалза-даа олар анаа-ла катаптап турар эвес, а уругларныц назы-хары улгадып, билиинин деннели бедээни-биле чергелештир чечен чогаалдарнын хемчээли, утказы болгаш дылдын уран-чечен аргалары чоорту нарыыдап, чаа чуулдер-биле немежип бар чыдар.

4-ку класска номчуур чогаалдар уругларны 5-ки класстан эгелеп ангы-ангы эртемнерни, литератураны болгаш тоогуну ооредиринге белеткээр болганда, тыва чоннун шаандагы болгаш амгы амыдыралын, хосталга, аас-кежик дээш демиселин, тоогузун улустун аас чогаалындан болгаш чечен чогаалдын эн-не дээрэ дээн чедимчелиг материалдары-биле бадыткаары чугула.

Башкы уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга, бот-боттарынга негелделиг, шынчы, ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, мозулуг аажы-чанга, куш-ажылга кижизидер сорулгалыг.

Уругларнын номчулга кичээлдеринге ооренир чуулдери оларга долгандыр турар бойдус болгаш ниитилел дугайында билиглери бээр, оларнын кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар ужурлуг. Эрес-дидим, ак сеткилдиг, амыдыралга тура-соруктуг, бурунгаар чуткулдуг, куш-ажылга ынак, телептиг кижилер дугайында чуулдерни номчуп, сайгарып тургаш уругларны моральдыг мезу-шынарга, ужур-чурумга кижизидер. Ниитиге ажыктыг куш-ажылды алдаржыткан чогаалдар дамчыштыр уругларны куш-ажылга ынак болурун, ацаа боттарынын хире-шаа-биле киржирин, ону хундулээрин; куш-ажыл кижиде бурузунун хулээлгези болгаш эргези, амыдыраарынын база бир чепсээ дээрзин билиндирер.

Торээн чурт, оон бойдузу, кижилери болгаш оларнын чаагай чанчылдары, эртем, техника, культура, уран чуул талазы-биле чедишкиннеринин дугайында чуулдер уругларны патриотизмнин, интернационализмнин езузунга, эстетиктиг овор-хевирнин аажы-чанынга кижизидеринге деткимчени бээр болгаш уругларнын угаан-медерелинин саизыраарынга улуг ужур-дузалыг.

Ынчангаш эге школага чечен чогаал номчулгазы ниити литература курузунун эге уе-чадазы болбушаан, ортумак школага литература талазы-биле узуктел чок билиг бээринин чугула кезээ болуп турар.

Номчулга кичээлдеринин кол сорулгазы — ыыткыр (дынналдыр) номчуурунун хевиринден эгелээш, ханы, медерелдиг иштинде номчуурун чедип алыры.

Номчулганын шын, медерелдиг, аянын номчуур шынарларынын болгаш дынналдыр база иштинде номчуур хевирлерин уругларга шингээттирерде, янзы-буру аргаларны ажыг-лап, ажылдарнын хевирлерин чоорту нарыыдадып тургаш, билиндирерин сумелеп турар.

Литературлуг номчулганы дамчыштыр чечен чогаалды уругларга ханы билиндирерде, оларнын хире-шаа-биле чогаадкчы чоруунга ундезилеп, ону ооренип коруп тургаш, иштики сагыш-сеткилдин анаа хамаарылгалыг болурунун дуржулгазынга даянырын база сумелеп турар.

Чечен чогаал кижинин угаан-медерелинге, сагыш-сеткилинге салдарлыг болганда, ол уран чуулдун нарын хевиринге хамааржыр.

Чечен чогаал номчуп, чечен овор-хевирлер-биле танышкан тудум, уругларнын ниити сайзыралы, чувени угаап, медереп билири, сагыш-сеткилинин бодалдары улам

делгемчиир, ханылаар, байлакшыыр. Авторнун созуглелинге дууштур уругларныц аас-биле харыылары, чечен овор-хевирге хамаарыштыр билип алган бугу-ле ажыктыг чуулдери оларнын чечен чогаалды шингээдип ап турарынын херечизи болур.

Программада бердинген чижек тематикаларга хамаарыштыр номчуур уjurлуг чогаалдар иштинден уруглар торээн черинин, долгандыр турар хурээлелдин; эш-оор болгаш уе-чергелеринин, оларнын чуртталгазынын, оюн-тоглаазынын, уjurалдарынын; бойдус болгаш оон камгалалынын; тыва чоннун чаагай чанчылдарынын; торээн чуртунун тоогузунден барымдааларнын дугайында билиглерни шингээдип алырлар.

Эге школанын чечен чогаал номчулгазы дараазында кол-кол сорулгаларны чедип алырынче угланган:

1. уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынын утказын, оон маадырларынын ходелиишкиннерин, чорук-херектерин ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаарынын, чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алырынын аргаларын сайзырадыр;
2. чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, овор-хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билир кылдыр уругларны ооредир; оларнын боданыр аргаларын болгаш чогаадыкчы бодалдарын сайзырадыры;
3. шулук чогаалын кичээнгейлиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпышаан, оон уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонuurгалдыг болурун кижизидер;
4. уругларнын ном-биле ажылдап, оон билиг тыварынга номну ургулчу номчуурунга негелделиг, чечен чогаалга сундулуг, уран состун тургузукчулары — чогаалчыларнын чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонuurгалдыг болурун чедип алыр;
5. долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медереп билиринин дуржулгазын байыдар;
6. хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле ангы-ангы чогаалдарны ханы, шын билиндирер;
7. номчаан чуулунун утказын шингээттирерден ангыда, уругларнын ниити билиинин деннелин делгемчидеринин дуржулгазын байыдар болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлээр;
8. чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандыра;
9. уругларнын чугаазын сайзырадыр болгаш оларга чугаалап, номчуп, дыннап билиринин база созуглелдернин ангы-ангы хевирлерин сайгарып шыдаптарынын чанчылдарын шингээттирер

Литературлуг номчулганын планнаашкыны.

№	Тема	Шагы	Эрттирер хуну	
			План	Факт
1	Е.Танова Тыва черге йорээл	1	03.09	
2	Тывызыктар	1	04.09	
3	Улегер домактар	1	10.09	
4	Салаалар биле ойнаар оюннар	1	11.09	
5	Узун тыныш	1	17.09	
6	С.Сурун-оол. Аккырмаа биле ийи.	1	18.09	
7	Н.Носов. Бодалга бодааным.	1	24.09	
8	Е.Танова. Ийи 2	1	25.09	
9	О.Саган-оол.Куску аргага.	1	01.10	
10	Э.Кечил-оол. Кайгамчыктыг картошкам.	1	02.10	
11	Класстан дашкаар номчулга. Ч. Ондар. Кыштын тыныжы.	1	08.10	
12	Ю.Кюнзегеш. Шартылаа биле Кымыскаяк. Ажыл.	1	09.10	
13	О.Сувакпит. Арзылан биле Пар.Салааларым.	1	15.10	
14	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Мергежилди сонuurгаар мен»	1	16.10	
15	К-Э. Кудажы. Мыйыт	1	22.10	
16	С.Суру-оол. Уугтунмас тоорук.	1	23.10	
17	М.Пришвин. Алдын шынаа.С.Комбу. Чогум чул ол уруглар?	1	28.10	
18	С.Сурун-оол. Хек.	1	29.10	
19	Г.Скребицкий. Куштарнын медээзи.	1	12.11	
20	Б.Ховенмей.Кыш. М.Кенин-Лопсан. Кыштын шулукчузу.	1	13.11	
21	А.Пушкин. Кыш. М.Кенин-Лопсан. Харжыгаш.	1	19.11	
22	Л. Толстой. Ак кодан.	1	20.11	
23	Л. Чадамба. Соок-ирей.	1	26.11	
24	М.Кенин-Лопсан. Оскус ангыр.	1	27.11	
25	Ч. Кара- куске. Хурээлелди камгаланар	1	29.11	
26	О. Сувакпит. Эмнеп алган.	1	30.11	
27	С. Пюрбю. Сагынгыр куске.	1	03.12	
28	С. Маршак. Угаанныг кускежик.	1	04.12	
29	С. Пюрбю. Сагынгыр куске.	1	10.12	
30	С. Пюрбю. Оптуг чыккылаа.	1	11.12	
31	Т. Кызыл-оол. Бодаган.	1	17.12	
32	Т. Кызыл-оол. Багай чанчыл.	1	18.12	
33	Э. кечил-оол. Шолалатканым.	1	24.12	
34	А. Барто. Ийи алышкы.	1	25.12	
35	Бистин проективис. Бистин ачаларывыс (акыларывыс)- Ада-чурттувустун камгалакчылары.	1	28.12	
36	Б. ховенмей ием холу.	1	14.01	
37	С. Тока. Ававыс чокта.	1	15.01	
38	Э.Кечил-оол. Ава созун дыннавакса.	1	21.01	

39	О.Саган-оол. Онза уе.	1	22.01	
40	Л.Чадамба. Часкы тарылга.	1	28.01	
41	Тыва улустун тоолу. Чыраа кулун.	1	29.01	
42	Тыва улустун тоолу. Хам Бору биле Шинчээчи бору.	1	04.02	
43	Тыва улустун тоолу. Хараган бажында дук.	1	05.02	
44	К.Ондар.Мени таныыр.	1	11.02	
45	С.Комбу. Сайдаяк.	1	12.02	
46	О.Саган-оол. Оол биле кушкаш.	1	18.02	
47	О.Саган-оол. Элик оглу.	1	19.02	
48	Тоогу чугаа. Дуза дилээн адыг.	1	25.02	
49	Тоолчургу чугаа. Аскыр дагаа чуге дан бажында алгырар апарганыл?	1	26.02	
50	Тоолчургу чугаа. Дээлдиген уну.	1	04.03	
51	Ч.Кара-Куске. Чылгылаар мен.	1	05.03	
52	Ч.Кара-Куске. Чунгу.	1	11.03	
53	А.Шоюн. Таныжылга.	1	12.03	
54	С.Сурун-оол. Шериг-оолдун олчазы.	1	18.03	
55	Ч.Кара-Куске. Алышкылар.	1	19.03	
56	И.Крылов. Чаан болгаш Моська.	1	11.03	
57	Л.Толстой. Ошку биле Бору.	1	08.04	
58	Л.Толстой. Ошку биле Бору.	1	09.04	
59	Кхмер тоол. Ыят чок крокодил.	1	15.04	
60	Кыргыз улустун тоолу. Ийи элчиген.	1	16.04	
61	К-Э.Кудажы. Танды кежии.	1	22.04	
62	М.Кенин-лопсан. Мунгашталган балыктар.	1	23.04	
63	Е.Танова. Артыш.	1	29.04	
64	Л.Чадамба.Каас уе.	1	30.04	
65	С.Сурун-оол. Чодураа.	1	20.05	
66	С.Сарыг-оол. Чайлагга.	1	21.05	
67	Э.Кечил-оол. Солун чайым.	1	27.05	
68	Бистин проективис. Мээн ынак чогаалчым.	1	28.05	